

KÄRRBO KYRKA

Kärbo Klockargård 1:4, Kärbo församling, Västerås kommun, Västmanlands län

Digitalfotografier Svensk Klimatstyrning AB

BESKRIVNING

Kyrkomiljön

Området som i våra dagar upptas av Kärro socken koloniserades redan under förhistorisk tid. Förutom gravhögar finns två fornborgar i Ekevi och Solvik, ca 2 km nordväst respektive öster om kyrkan. Landskapet domineras av låglänt åkermark med inslag av små skogbevuxna moränholmar. Detta är utpräglad mälarbygd, med kontraster mellan större gårdsanläggningar och underlydande torp. Den industriella verksamheten har varit begränsad till tegelbruk vid godsens Frösåker, Lindö och Springsta.

Nära kyrkan hävdas ännu gamla betesmarker –
Digitalfoto Rolf Hammarskiöld 2004

Kyrkplatsen ligger i kanten av ett skogsparti, med vidsträckta odlingsmarker söderut mot Frösåkers herrgård och ett större betat hagmarksområde mot nordväst. Bebyggelsen runt kyrkan utgör socknens enda bybildning. I blickfånget ligger kyrkskolans två likformiga, vitputsade skolhus på var sida om norrgående landsväg. Närmast öster om kyrkan, på andra sidan om vägen, ligger prästgården med huvudbyggnad från 1853 och två flyglar målade i ljusa oljefärger. I nordost finns kyrkans arrendatorsgård, vars mer omfattande bygnadsbestånd uppfördes under första hälften av 1900-talet.

Digital kopia av foto från 1998 i läns museets arkiv

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården ligger i en trevägskorsning och består av en äldre och en nyare. Den äldre (utsträckning sedan 1848) runt kyrkan är omgärdad av en kallmur i gråsten, bevuxen med mossa och bitvis även sedum. Öppningar med sentida svarta järngrindar mellan tegelmurade stolpar finns i söder och öster. Därifrån leder grusgångar runt kyrkan. Gravkvarteren är till största delen gräsbevuxna sedan 1954-55 och återspeglar en markant social skiktning. I väster ligger de f d allmänna gravarna i glesa nord-sydliga lindor, med liggande och stående granitvårdar. På södra sidan finns familjegravar med relativt låga och breda stenar. I norr finns två lindor högre, mer påkostade gravvårdar, varav flera med sandbäddar inom stenramar, häckar eller järnlänkar.

Digitalfoto Rolf Hammarskiöld 2004

I kyrkogårdsmurens nordvästra hörn finns ett gravkapell med redskapsbod, uppfört 1939 efter ritningar av arkitekt Enar Leffler. Byggnaden har vitrappade fasader och spåntak. Bortom denna vidtar den nyare kyrkogården, invigd 1938, till största delen omgärdad av en drygt två meter hög granhäck. Ytorna är gräsbevuxna och i lindorna finns häckar av nypon och spirea.

Vänster bild visar kyrkans västra gavel. Grindstolparna och grinden i förgrunden är från 1941, tre år efter att kyrkogården blev utvidgad. Höger bild: Klockstapeln från 1723 stod mitt i kyrkbyn fram till 1937, då den flyttades till en höjd ca 100 norr om kyrkan. Digitalfotografier Rolf Hammarskiöld 2004

Kärro kyrka består av långhus med gravkor och vapenhus utbyggda mot söder och sakristia mot norr. Ytterväggarna är murade av natursten, öppningar och valv av tegel. På sockeln sitter grå slätputs av cement, på fasaderna en mer traditionell spritputs med gräddgul avfärgning, samt slätputs runt de stickbågiga fönsteröppningarna. Vapenhusets gavel har putsrustik och längst upp har en triquetra målats. Fönstersnickerierna är från 1872: bruna, småspröjsade och med smidda beslag, samt med munblåsta rutor av klart glas. I västportalen sitter en pardörr klädd med oljad ek. Södra vapenhuset har enkelport av oljad furu. På långhus, sakristia och vapenhus är branta, spåntäckta sadeltak, medan gravkorets flackare tak är täckt med falsad plåt. En bräd- och spånklädd klockstapel finns på en höjd ca 100 meter norrut.

Inträde till kyrkan sker genom södra vapenhuset, täckt av kryssvalv med avfasade ribbor och upplyst med en blyinfattad glasarmatur. I östra muren finns en nisch, ursprungligen troligen kombinerad med ett sidoaltare. Golvet är av stortegel, lagt 1921. Dörren mellan vapenhus och kyrkorum, troligen tillverkad under 1400-talets senare hälft, består av furuplank och är prydd med avancerat järnsmide.

Lyktan i vapenhuset inköptes från AB Libraria 1921. Den medeltida dörren var ursprungligen ytterdörr. Digitalfotografier Rolf Hammarskiöld 2004

Kyrkorummet omfattar fyra travéer med stjärnvalv. Sidogången och koret har golv av stortegel, lagda 1921, medan mittgångens tegelgolv består av mindre stenar från 1953. Där mitt- och sidogångarna möts ligger en stor gravhäll av kalksten. På väggarna förekommer medeltida målningsfragment och ett fragment från 1600-talet, i övrigt är valv och väggar kalkavfärgade i bruten vit nyans. De två mellersta valven har ankarjärn, vilka vittnar om stora förstärkningsarbeten, genomförda 1815. I fönstren sitter spröjsade innerbågar med rutor av munblåst glas.

Digitalfotografier Svensk Klimatstyrning AB

En trappuppgång murad genom triumfbågens norra sida leder till predikstolen, med korg från 1633 och underrede från 1872. Vid restaurering 1953 frilades vad som återstod av predikstolens ursprungliga färger. Med utgångspunkt i dessa färgsattes kyrkorummets slutna bänkinredning, nytillverkad vid samma tidpunkt med en återfunnen 1600-talsdörr som förlaga. Gavlar och skärmar har rödbruna ramar, brandgula lister och marmorerade speglar.

Nuvarande ovala altarring är från 1872, liksom altaret av trä med förgylld bladdekor. Altarskåpet är tillverkat i Lübeck omkring 1500, har enkla flygeldörrar och förgyllda figurer snidade i ek. Korfönstret är runt, försett dels med målning av Yngve Lundström 1921, dels med en äldre - möjligen medeltida - avbildning av Lillies släktvapen.

På bilden till vänster ses korets golv av stortegel och altarringen från 1872, från början öppen men sedan 1921 slutet med grå panel. På höger bild ses altarbordet, mörkgrått sedan 1921 för att ansluta till och tjäna som podium åt det medeltida altarskåpet som blev tillbakaflyttat då. Samtidigt krymptes östra gavelns fönsteröppning och nuvarande runda fönster tillkom, med glasmålning av Yngve Lundström. På ömse sidor om altaret ses två av kyrkorummets bevarade invigningskors.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB respektive Rolf Hammarskiöld 2004

Digitalfotografier Svensk Klimatstyrning AB

Läktarens orgelfasad från 1888 är i nygotik, ritad av Fritz Eckert, medan orgelverket förnyades 1970. Läktarskrank och bärande pelare tillverkades av lokalt verksam snickare 1840, sedan 1953 endast laserade i brun ton. En bredare svängd trappa av lackad furu nybyggdes 1953. Uppe på läktaren finns några bänkar från 1872 års inredning kvar.

Sakristian har golv av stortegel, vitrappade väggar och ett handhyvlat paneltak, vars tidigare limfärg togs bort 1953. Härifrån är uppgång till kyrkvinden, med murverksrester efter sakristians tidigare valv, långhusets östra gavel och skorstensstockar.

Kort historik

Bevarad 1200-talsdopfont och äldsta kända dokument - från 1309 – ligger till grund för den etablerade uppfattningen att Kärbo kyrka uppfördes på 1200-talet. Dåvarande långhus var kortare, hade bara små fönster mot söder och över kyrkorummet fanns ett trätak.

I mitten av 1400-talet ersattes kyrkorummets ursprungliga trätak med fyra stjärnvalv i tegel, vilka i likhet med väggarna blev bemålade. Samtidigt tillbyggdes vapenhuset, försett med ett enklare kryssvalv. I dess östra mur fanns troligen ett litet altare. Den alltjämt bevarade ingångsdörren blev rikt ornerad med smide.

Digitalfoto Svensk
Klimatstyrning AB

Koret förstörades genom utbyggnad 1485-86, bekostad av lagman Gregor Mattsson Lillie, ägare till Lindö. Valvet över koret murades med större omfång och fick rikare form än kyrkorummets övriga. Samtidigt tillbyggdes sakristia, ursprungligen täckt med ett kryssvalv. Omkring 1500 fick koret ett nytt altarskåp, tillverkat i Lübeck.

På 1630-talet utbyggdes ett gravkor på södra sidan av Jesper Nilsson Cruus, Frösåkers dåvarande innehavare. Denne bekostade även predikstolen som alltjämt används. Samtidigt upptogs ett korfönster och södra långsidans fönster förstörades. Vid 1600-talets mitt lagades valven och i tidens anda blev fasaderna avfärgade i ljusröd nyans, med vita omfattningar. I slutet av 1600-talet upptogs fönster i norra sidan, medan befintliga fönster mot söder och sydväst utvidgades.

På norra korväggen
hänger ett epitafium över
Jesper Nilsson Cruus -
Digitalfoto Svensk
Klimatstyrning AB

År 1700 reparerades och stabiliserades kyrkans tak. Sedan följde en lång förfallsperiod, mycket därför att den vattensjuka marken orsakade sättningsskador. Taket reparerades åter 1748, på samma gång som en dåvarande takryttare togs bort, men byggnaden förblev instabil.

Under den kände prosten Muncktells tjänstgöring i början av 1800-talet vidtog mer genomgripande reparationer, inledda 1804 med att förstärkande bjälkar sattes i takstolarnas undersidor. Sakristians sedan länge rämnade valv ersattes 1808 med ett platt trätak. Vidare avlägsnades sakristians stengolv, som varit konstant fuktigt på grund av vattentrycket från en källåder. Ersättande trägolv blev dock snabbt rötskadat och revs upp vid nästföljande stora inre reparation 1815. Även kyrkorummets dåvarande, nedsjunkna tegelgolv avlägsnades då och istället lades trägolv på ventilerad undergrund. De svårt skadade valven blev i stor utsträckning nymurade och förstärkta med dragjärn. Samtliga fönsteröppningar förstörades och fick nya fönstersnickerier, målade med ”pärlfärg”. Altarskåpet fick ge plats åt ett förgyllt kors. Den befintliga predikstolen från 1633 sågs som ”prålig”, miste därför sitt ljudtak och korgens apostlabilder övermålades med ljus oljefärg. Sannolikt ommålades bänkinredningen likadant. Även exteriört frångicks 1600-talsfärgsättningen, genom att fasaderna vitlimmades.

I anslutning till bygnadsreparationerna utfördes dräneringsarbeten för att få omgivande begravningsplats mindre vattensjuk. Det lyckades och församlingen övergav tidigare planer på att flytta begravningsplatsen.

Vid nästa stora förnyelse 1872 högs kyrkfönstren upp till dagens storlek och fick alltjämt befintliga snickerier, målade med mörk oljefärg. Trägolven från den föregående upprustningen togs bort, mittgångar och kor fick ett decimetertjockt ”asfaltgolv”, bestående av koltjära och granulerad koks. Den slutna bänkinredningen ersattes med öppna, ekådrade bänkrader på nya brädgolv. Predikstolen förändrades återigen då den fick annat underrede, marmorades och förgylldes. Koret fick en öppen oval altarring och altarbord i trä/lådartare, båda vitmålade. Valvrepairationerna kunde denna gång begränsas till att laga sprickor, varpå följde en avfärgning i blåaktigt vitt. Längst fram i koret installerades två kaminer, anslutna till skorstenen dragen över triumfbågen mellan kor och långhus. Att fuktproblem fortfarande fanns antyds av att bänkkvarterens brädgolv åtta år senare byttes ut mot cementgolv och orgelläktarens pelare i trä fick cementgjutna baser.

Under 1900-talet genomgick kyrkan en omgestaltning som av ekonomiska skäl delades upp i två etapper, 1921 och 1953. Ett mål var att söka utplåna spåren efter 1872 års nu nedvärderade gestaltning. Delvis på befintligt asfaltgolv, delvis på nygjuten bottenplatta lades av historiska skäl ett tegelgolv. Den öppna bänkinredningen borttogs och ersattes med en sluten. Till förebild användes en dörr från 1600-talsinredningen som fanns före 1872. Predikstolens ljusa marmorering togs med möda bort, den ursprungliga färgsättningen kunde identifieras och i viss mån återskapas. Bänkinredningen färgsattes med utgångspunkt i den restaurerade predikstolen. Återstående, fragmentariska väggmålningar från 1400-talet och ett 1600-talsfragment frilades och restaurerades. I valven hittades inga målningar, säkert en följd av 1815 års murverkslagningar. De kalkavfärgades i gulvit nyans för att kyrkorummet skulle få en varmare karaktär än förut. Läktarbarriären renskrapades från befintliga färgskikt och laserades i svagt brun ton. Korets tidigare öppna altarring slöts, altarbordet förstörades och målades mörkgrått för att även tjäna som podium för det återflyttade medeltida altarskåpet. En medeltida ingångsdörr, sedan många år förvarad i en bod på kyrktomten, blev uppsatt mellan vapenhus och kyrkorum. Kyrkans kaminer hade svärtat ned åtskilligt och ersattes med elektrisk uppvärmning.

De senaste femtio årens insatser har mer ensidigt rört vård och underhåll, samt tekniska installationer. Vid fasadrenovering 1976 användes platsblandat spritputsbruk, avfärgning skedde med Gotlandskalk. Kyrkorummets valv och väggar rengjordes med gomma pane 1985 och 1996 renoverades fasadsnickerier och spåntak. Värmesystemet förnyades 1998.

I början av 2000-talet konstaterades höga fukthalter i kyrkorummet, vilket gav anledning att undersöka byggnadens dränering och grundförhållanden. Som framgår av redogörelsen på föregående två sidor har dessa problem varit återkommande i kyrkans historia.

Åren 1815-1921 stod i kyrkans altare ett förgyllt kors med svepning och ursprungligen även törnekrona, tillverkat av Axel Magnus Fahlcrantz. Det togs därifrån när ett medeltida altarskåp åter togs i bruk. Sedan 1938 står korset istället i gravkapellet, idag maskin- och redskapsbod, nordväst om kyrkan. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld 2004

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Kärbo kyrka har sina medeltida proportioner bevarade. Ytterväggarna består mest av murverk från 1200- och 1400-talet. Visserligen blev kyrkorummets valv till stor del murade på nytt vid reparationer 1815, men som helhet är även denna konstruktion att betrakta som medeltida. Ytterligare karaktärsskapande inslag från kyrkans äldsta tid är furudörren i vapenhuset, kyrkorummets bevarade målningens fragment och altarskåpet.

Gravkoret på kyrkans södra sida tillbyggdes 1632-33. Från samma sekel är kyrkorummets epitafier och gravhällar.

Till senare tiders förändringar hör 1872 års ombyggnad, då fönsteröppningarna fick nuvarande storlek och snickerier. Samtidigt skedde en inre förnyelse, idag främst representerad av altarringen och altarbordet. Annars blev inslagen från 1872 i huvudsak borttagna vid den senaste omgestaltningen 1921 och 1953. Istället accentuerades det medeltida ursprunget genom att kyrkorummets kvarvarande muralmålning frilades och ett altarskåp från omkring 1500 återinsattes i koret. Dessutom gjordes en 1600-talsrekonstruktion, då slutna bänkinredning nybyggdes med en bevarad 1600-talsdörr som förlaga. Predikstolens underst liggande färger framskrapades och med dessa som utgångspunkt målades bänkinredningen med brandgult, rödbrunt, turkosblått samt en grönaktig marmorering. Om verkligen 1600-talets utseende därmed förmedlas är osäkert.

Kärbo kyrkby präglas alltså av byggnader som historiskt haft direkt eller nära relation till den kyrkliga verksamheten. Miljön är utpekad som värdefull på lokal och regional nivå.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Frånsett gravkoret i söder har kyrkans bevarat sina medeltida proportioner.
- Bevarade medeltida murverk är omistliga historiska dokument.
- Triquetran längst upp i vapenhusets gavel kan också ha medeltida ursprung.
- Yttertakens spåntäckning är väsentlig för helhetsintrycket.
- Under nuvarande fasadputs finns rester av 1600-talets puts och ljusröda färg.
- Av störst betydelse för kyrkorummet är dess medeltida inslag; dörren från vapenhuset, valven, predikstolens murade uppgång, kvarvarande muralmålningar och altarskåpet.
- I korfönstrets glasmålning av Yngve Lundström 1921 ingår glas som avbildar Lillies släktvapen. Dessa små rutor är gamla, möjligen från 1485/86 då koret byggdes ut.
- I nivå med predikstolen finns ytterligare medeltida målning, men så fragmentarisk att den inte frilagts och restaurerats.
- I f d gravkapellet (nu maskin- och redskapsbod) nordväst om kyrkan förvaras ett förgyllt kors, som stod i kyrkans kor 1815-1921
- Gravvårdar av större kulturhistoriskt värde har klassats i läns museets kyrkogårdsinventering 1984.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB

Källor och litteratur

Otryckta källor

Kärbo församlingsarkiv (KF):

- Program för restaurering, av Sven Brandel 1920
- Arbetsbeskrivning till restaurering av Kärbo kyrka, av Viktor Segerstedt 30/9 - 1950, jämte komplettering den 20/3 - 1953

Riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv (ATA):

- Hildebrand, BE: Reseminnen II (manuskript) 1820-talet
- Ihrfors, Eric: Westmannia sacra, handskrift färdigställd 1899-1902, baserad på församlingsarkivens handlingar från äldsta tid fram till omkring 1900.

Västmanlands läns museums arkiv (VLM):

- Kyrkogårdsinventering, redovisad 1984-06-25 av Ulla Bergquist
- Beskrivning av Kärbo kyrkas historia, av Åke Tiberg 1957-11-13

Västerås kyrkliga samfällighets arkiv (VKS):

- Anbud, fakturor, kontrakt från 1970-2001

Västerås stifts arkiv (VS):

- Västerås domkapitel E IV a: 42 b; beskr. den 30/9- 1816, författad av prosten Muncktell
- Västerås domkapitel E IV a: 42b; Inventarium 30/7 1824
- Västerås domkapitel E IV b: 57; Prostvisitation den 14-15/6 1873
- Västerås domkapitel E IV b; 57, visitation 1882

Litteratur

Ahlberg, Hakon och Björklund, Staffan: Västmanlands kyrkor i ord och bild - Förlag: Staffan Björklund 2000

Berggren, Bonzo: Kyrkorna i Västmanlands län; en presentation i text och bild över samtliga kyrkor tillhörande Svenska kyrkan/utgiven av Västmanlands nyheter - Västerås 1982

Boström, Erik: Medeltida kalkmålningar i Västmanlands län – en inventering

/Västmanlands museums årsskrift nr 62, Västerås 1984, s 64-66/

Flodin, Barbro: Kärbo kyrka. Utgiven av Västerås stifts kyrkoberskrivningskommitté 1980

Förnyade helgedomar/Julbok för Västerås stift 1954, s 177-180/

Simonsson, Henry: Kärbo – en kyrkomiljö i Mälardalen/Tidernas kyrkplatser, tolv kyrkomiljöer i Västmanlands län –Red. Krister Ström, Västmanlands läns museum 1998, s 47-51/

Karlsson, Lennart: Medieval ironwork in Sweden, Volume II - Stockholm 1988, s 251-252

Tiberg, Åke: Kärbo kyrka/Julbok för Västerås stift 1949, s 32-35/

Tångeberg, Peter: Altarskåpet i Kärbo – och altarskåpsforskningens metodik/*Västmanlands fornminnesförening årsskrift IL 1970-71, s 5-49/*

Övriga uppgifter

Inventeringsperiod: 2004-10

Fältinventering: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Rolf Hammarskiöld, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift

Färdigställd: 2005-05-17

Sammanställning av viktiga händelser för kyrkan, relaterade till källor

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1200-t	Specifika inventarier – dopfont	Kyrkans dopfont har daterats till 1200-talets senare del (tidigast). Troligen uppfördes kyrkan vid denna tid. Grundläggning med stenar lagda i bruk skedde på ca 1 m djup. Från början var kyrkorummet täckt med ett platt trätak. Äldsta kända dokument där kyrkan finns omnämnd är från 1309.		Flodin, s 2
1450-t	Ändring – ombyggnad, stomme	Kyrkorummets ursprungliga trätak ersattes med fyra slagna tegelvalv, vars strålar i halvstensribbor bildar ett stjärnmönster. Samtidigt tillbyggdes vapenhuset, som täcktes med ett kryssvalv med avfasade ribbor. I vapenhusets östra mur fanns troligen ett litet altare. Den alltjämt befintliga ingångsdörren gjordes rikt dekorerad med järnsmide. (Björksta kyrka har haft en liknande dörr, idag förvarad i Statens historiska museum.) Triquetran som målats ovanför portalen, i vapenhusets gavelspets, kan också vara från denna tid.		Flodin, s 2 & 4 Karlsson, s 251-252
1485/86	Ändring – ombyggnad Arkitekturbunden utsmyckning – kalkmålning Ändring – ombyggnad, port	Sannolikt blev koret i öster utbyggt vid denna tid, bekostat av lagman Gregor Mattsson Lillie, ägare till Lindö. Östra gavelns tidigare röste fick sitta kvar och är alltjämt avläsbart på kyrkvinden. Samtidigt tillbyggdes sakristia, som täcktes med ett kryssvalv. I triumfbågens norra sida gjordes en murad uppgång till en ambo. Även kyrkorummets målningar och målade invigningskors torde vara från denna tid.		ATA: Ihrfors, s 1916 VS: E IV B, 42 b, beskrivning den 30/9-1816 Flodin, s 10
1500 (ca)	Specifika inventarier – altarskåp	Det tillbyggda koret försågs med altarskåp, sannolikt tillverkat i Lübeck under perioden 1490-1500.		Flodin, s 6 Tångeberg, s 41-42
1630 (ca)	Fast inredning – bänkinredning	Kyrkans fick sin första bänkinredning		Flodin, s 7
1632-33	Nybyggnad – gravkor	Ett gravkor tillbyggdes på södra sidan av Jesper Nilsson Cruus. I östra gaveln upptogs nya fönster och södra sidans fönster fönyades. Möjligen försågs långhusets tak med en takryttare i trä vid samma tid. Kyrkobalken runt kyrkogården reparerades.		ATA: Ihrfors, s 712 VS: E IV a; 42a
1633-34	Fast inredning – predikstol	Predikstol placerades i anslutning triumfbågens trappuppgång, som tidigare fört till en ambo. Ursprungligen hade predikstolen ljudtak och korgen var bemålad med apostlabilder. Den hade bekostats av Jesper Nilsson Cruus. Ett epitafium tillkom även.		ATA: Ihrfors, s 713 Flodin, s 6-7
1650/60	Vård/underhåll, exteriör	Kyrkan rappades till en kostnad av 90 daler. Väggfälten kalkavfärgades i ljust röd nyans, omfattningarna vitkalkades. En inskription om dessa arbeten målades upp. Kyrkobalkarna reparerades.		ATA: Ihrfors, s 718 VS: E IV B, 42 b, beskrivning 30/9-1816
1652/62	Vård/underhåll, stomme	Valvet byggdes och förbättrades (därpå kostnad i kalk, järn, arbetslön och kost kopparmynt 103 dr 10 öre)		ATA: Ihrfors, s 718
1665-66	Nybyggnad	Ny klockstapel byggdes av resvirke med brädfodring.		ATA: Ihrfors, s 718

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1687	Vård/underhåll – exteriör	Klockstapelns ”fötter” brädfodrades.		ATA: Ihrfors, s 718
1690		Vid generalvisitation 1690 konstaterades kyrkan i huvudsak vara i gott skick (”behållen”). Kyrkans tak var krönt med takryttare (”smal spets på kyrktaket”). Bänkinredningen hade förändrats något. (Altarskåpet beskrevs ”gammalt, vackert”)		VS: E IV a; 42a
1692- 93	Ändring – ombyggnad, fönster	I norra sidan upptogs två fönster, på bekostnad av riksrådet baron Gyllenstjernas änka. Södra och västra fönstren utvidgades.		Flodin, s 3
1697	Nybyggnad	Efter blixtnedslag blev klockstapeln reparerad. Den försågs med fyra nya spiror på huven, järnringar omkring 2 hjärtstockar och dubbelt band av timmerstockar fästade med järn på alla hörn till dess fot och underbyggnad.		ATA: Ihrfors, s 719
1698	Vård/underhåll – exteriör	Vapenhustakets västra sida täcktes med nytt spån.		ATA: Ihrfors, s 719
1700	Vård/underhåll – stomme	Takets bärande delar reparerades - stabiliserades.		ATA: Ihrfors, s 721
1721	Äldre kulturhistorisk inventering	Vid visitation konstaterades att taket uppvisade stora skador och måste repareras. Även murar och valv krävde större reparation. Johan Andersson i Fältskär, Harakers socken, rekommenderades med hänvisning till en takreparation denne utfört på Grängies kyrka.		ATA: Ihrfors, s 722
1723	Nybyggnad	Klockstapeln från 1665-66 ersattes med en ny som restes vid landsvägen öster om kyrkan, mitt i kyrkbyn.		VLM: Otryckt skrift av Åke Tiberg, s 6
1736	Äldre kulturhistorisk inventering	Vid generalvisitation bedömdes följande åtgärder nödvändiga: 1. Klockstapelns borde kläs med bräder och taket repareras 2. Sakristian måste utvidgas, särskilt som valvet därovan var söndersprucket och ändå måste förbättras 3. Dåvarande takryttare i trä måste tas ned då den hotade att falla och skada kyrkobyggnaden		ATA: Ihrfors, s 722-723 VS: E IV a; 42a
1748	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans yttertak reparerades, varvid takryttaren togs ned. Vindflöjlar uppsattes på gavlarna.		VS: E IV b; 57, visitation 1882
1779	Nybyggnad	Timrad materialbod uppfördes på kyrkogården.		
1804	Ändring – ombyggnad, stomme	Takstolarna förstärktes med bjälkar på undersidan och spåntäckningen tjärades.		VS: E IV a; 42 b, besk- rivning den 30/9- 1816
1808	Ändring – ombyggnad, stomme	Sakristians ursprungliga kryssvalv var skadat, revs därför och istället byggdes ett platt trätak. Samtidigt avlägsnades sakristians stengolv, eftersom det på grund av vattentryck från källåder var konstant fuktigt. För att få bort fukten lades dragrör och därpå en ny trossbotten och plankgolv.		Flodin, s 4

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1815-16	Ändring – ombyggnad, stomme Ändring – ombyggnad, fönster Fast inredning - altare	Stora reparationer; <ul style="list-style-type: none"> • Korets och mittgångens tegelgolv var nedsjunkna och revs därför upp. Fuktig jord och ben efter begravda grävdes bort. Istället lades fyllning av grus och kalkkross från tidigare tegelgolv. Ventilkanaler av sten lades. Därpå lades nytt golv av plank och bräder. • Sakristians blott sju år gamla trossbotten var så angripen av röta och svamp att den måste rivas upp. Istället ventilkanaler av sten och därpå återlades golvplanken. • Valven lagades och blev ”till betydlig del” ommurade • Valv och väggar vitlimmades. • Samtliga fönsteröppningar förstörades och försågs med nya fönstersnickerier, målade med ”pärlfärg”. • Ett nytt korfönster skänktes av Gustaf Silfwersträhle på Lindö • Det gamla murade altarbordet togs bort och ersattes med ett nytt av trä • Den tidigare altardisken var svampangripen och ersattes därför med en ny. • Altarprydnad i form av förgyllt kors med törnekrona sattes upp. 	Axel Magnus Fahlcrantz (altarprydnad)	VS: E IV a; 42 b, beskrivning den 30/9-1816 Flodin, s 3
1816	Ändring – begravningsplats/ Kyrkogård	Mot bakgrund av att kyrkogården var vattensjuk väcktes fråga om anskaffande av annan begravningsplats. Då någon sådan inte fanns att uppbringa <u>grävdes istället dike under sakristian och till en del under kyrkogolvet</u> . Därmed blev kyrkogårdsmarken torrare och befanns även i fortsättningen vara användbar.		VS: E IV a; 42b, Inventarium 30/7 1824
1820-t	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans fasader lagades och avfärgades återigen.		VS: E IV b; 57, prostvisitationen den 14-15/6 1873
1840	Fast inredning – orgel, orgelverk	Kyrkorummet försågs med 8-stämmigt orgelverk, inköpt året innan från Toresunds kyrka i Södermanland. Det var byggt 1691, ursprungligen avsett för Stora Mellösa kyrka. Inför installationen blev orgelläktaren utbyggd och försågs då med handhyvlade pelare av lokal tillverkning.	Folkskollärare Erik Pettersson (läktarpelare)	Flodin, s 8-9 VS: E IV b; 57, prostvisitationen den 14-15/6 1873
1861	Ändring – kyrkogård	Kyrkogården utvidgades. Materialboden från 1779 fick ny placering.		Som ovan

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1872	<p>Ändring – ombyggnad, stomme</p> <p>Ändring – ombyggnad, fönster</p> <p>Fast inredning – altare</p> <p>Fast inredning – altarring</p> <p>Teknisk installation – värme</p>	<p>Omfattande restaurering pågick 10/6-30/9;</p> <ul style="list-style-type: none"> Norra och södra sidans fönster förstorades nedtill en fot Korfönstret förstorades nedtill 3-4 fot, tidigare färgat glas ersattes med vanligt klarglas. Färgat glas som suttit i korfönstret sattes istället i korets fönster mot sydost. (Västra fönstret ej förstorat) I södra sidan igenmurades muröppning, som fört till en trång gång upp till långhusets och vapenhusets vindar. Fasaderna lagades och kalkavfärgades vita. Över vapenhusets portal inskrevs ”1872” (blev avlägsnat vid renovering 1921). I kor, mittgång och vapenhus lades ett 10 cm tjockt asfaltgolv, bestående av granulerad koks i stenkoltjära I sakristia och vapenhus göts cementgolv. Under bänkarna lades nya plankgolv Ny, öppen bänkinredning byggdes och ekådrades. Sprickor i valven lagades Kyrkorummets valv och väggar jämnades och avfärgades i gråblå nyans Två nya dörrar insattes Predikstolskorgens underrede borttogs och ersattes med nuvarande Predikstolen ommålades i ljus nyans och förgylldes. Nytt altarbord i trä byggdes, vitmålat och försedd med förgyllda bildhuggeriarbeten Öppen, oval altarring byggdes och vitmålad. I koret uppsattes kaminer, på ömse sidor om altaret. Skorsten murades vid östra gaveln, varvid vindflöjel från 1748 nedtogs. 	<p>Stenarbeten: Soldaten Lars Erik Stare, Kärbo</p> <p>Asfaltgolv: Mur- och byggmästare Wejlund, Stockholm</p> <p>Snickeri: Byggmästare Nyström, Långtora</p> <p>Målning: Målargesäll N Månsson, Västerås</p>	<p>VS: E IV b; 57, prostvisitationen den 14-15/6 1873</p> <p>Flodin, s 4</p> <p>ATA & KF: Program för restaurering, av Sven Brandel 1920 (anm: beskrivning av befintliga förhållanden)</p>
1880	Ändring – ombyggnad, stomme	<p>Under kyrkorummets bänkar och i sakristian göts cementgolv</p> <p>I läktartrappan nygjordes de nedre stegen av cement</p> <p>De nedre delarna av orgelläktarens pelare göts av cement.</p>		VS: E IV b; 57, visitation 1882
1881	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans yttertak tjärströks		Som ovan
1888	Fast inredning – orgel, orgelfasad	Kyrkorummet försågs med nytt 8-stämmigt orgelverk, samt orgelfasad i nygotisk stil	Orgelbyggeri G A Setterqvist & Son Arkitekt Fritz Eckert	Flodin, s 9

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1921	Ändring – ombyggnad, stomme Vård/underhåll – exteriör Ändring – ombyggnad, interiör Teknisk installation – värme	Kyrkan förnyades; <ul style="list-style-type: none"> • Yttertakets södra sida omlades med nya spån och ströks med dalbränd trätjära. • Korets östfönster krymptes från spetsbågigt till nuvarande runda, donerat av Herman Ral, Lindö. Det försågs med glasmålning. • Fönstren försågs med spröjsade innerbågar. • Det medeltida altarskåpet blev åter uppsatt i koret • Altarringens öppna bågar försågs med släta fyllningar, som laserades. • Kyrkorummets valv och väggar knackades rena från det putsskikt som slagits på 1872 • Återstående, fragmentariska väggmålningar från 1400-talet frilades, liksom ett 1600-talsfragment. • I kyrkorummets lilla gång, koret och vapenhuset lades tegel i cementbruk ovanpå 1872 års asfaltgolv. • Sista gravsättningen i södra sidans gravkor skedde. Dörren murades för inifrån kyrkan och nyckeln kastades ned i valvet. • De båda kaminerna på ömse sidor om koret togs bort. Istället uppmurades en mer effektiv kamin i korets sydvästra vägg. • Tidigare skorsten vid östra korgaveln revs och en vindflöjel från 1748 återuppsattes. • Ny skorsten drogs ovan triumfbågen mellan kor och långhus. <p><u>För övrigt:</u> I ett svinhus på torpet Eriksberg hittades en dörr från bänkinredningen som fanns före 1872. Det fanns en vilja att utifrån denna dörr återskapa en sluten bänkinredning, men resurser saknades.</p>	Arkitekt Sven Brandel Ingenjör Herman Ral Konstnär Yngve Lundström (korfönstret)	KF: Program för restaurering, av Sven Brandel 1920 VLM: Otryckt skrift av Åke Tiberg, s 4-5 VLT 1953-08-07 Boström, s 64-65 Flodin, s 5 Tiberg, s 33
1934	Vård/underhåll – exteriör	Långhusets norra takfall lades om. Ett av de handtäljda spån som togs ned hade inskriptionen ”1729” och ”I A S”. Taket ströks med dalbränd trätjära.		VLM: Otryckt skrift av Åke Tiberg, s 2
1937	Flyttning	Klockstapeln som 1723 uppförts mitt i kyrkbyn hade blivit ett hinder för biltrafiken och flyttades därför till nuvarande plats, på en höjd ca 50 meter väster om kyrkan.		VLM: Otryckt skrift av Åke Tiberg, s 6
1939-41	Nybyggnad Flyttning	Nytt bårhus/gravkapell uppfördes på kyrkogårdens norra del, där tidigare varit en timrad bod. Kapellet fick spritputsade fasader och spåntäckt tak. Det förgyllda kors som stod i kyrkans kor 1815-1921 flyttades in i gravkapellet. Invigning ägde rum den 28 september 1941.	Arkitekt E Leffler, Stockholm	VLM: Otryckt skrift av Åke Tiberg, s 6

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1953	<p>Ändring – ombyggnad, stomme</p> <p>Vård/underhåll – exteriör</p> <p>Ändring – ombyggnad, interiör</p> <p>Teknisk installation – el</p> <p>Teknisk installation – värme</p>	<p>Kyrkan genomgick större förnyelse 3/2-29/11;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Grundmurarna undersöktes. • Dräneringsledning av 3" tegelrör lades på ca 80 cm djup runt kyrkan • Fasaderna lagades och avfärgades. • Mittgångens asfaltgolv togs bort och istället lades ett tegelgolv i sättbruk av cement. Golvtegllet lackades. • Orgeln flyttades västerut • Bredare, svängd trappa till läktaren byggdes i söder • Läktarens barriär rengjordes från befintlig ljus oljefärg och laserades i svagt brun ton. • 1872 års öppna bänkinredning ersattes med en helt nyttillverkad, slutet med luckor och skärmar. Som förebild användes en dörr tillhörande inredningen som fanns före 1872. • Under bänkkvarteren lades spåntade brädgolv på undergjutning av cement. • Predikstolens 1800-talsmarmorering togs bort (ett besvärligt arbete) så att den ursprungliga 1600-talsfärgsättningen kunde återskapas. • Bänkinredning färgsattes med utgångspunkt i den restaurerade predikstolen. • Altarringen målades med täckande grå oljefärg. • Altarbordet målades mörkgrått. • Väggarnas äldre målningar, frilagda 1921, rengjordes och retuscherades. • I övrigt kalkavfärgades valv och väggar brutet vita • En ingångsdörr från omkring 1400-talet, påträffad i en vedbod, blev uppsatt mellan vapenhus och kyrkorum • I vapenhuset hängdes en lykta inköpt från AB Libraria • Kamin från 1921 revs ut och ersattes med elektrisk uppvärmning (kamflensradiatorer) • Nytt elsystem installerades. 	<p>Arkitekt Viktor Segerstedt, Västerås</p> <p>Elektriker Åke Lindström, Enköping</p> <p>Konservator Torsten Hjelm</p> <p>Murare Axel Hagelin, Geddeholm</p> <p>Snickare Karl Fröjdfeldt, Kungsåra</p>	<p>KF: Arbetsbeskrivning 30/9 - 1950 & 20/3 -1953 Beskrivning till anbud av Axel Hagelin 1951</p> <p>VLM: Otryckt skrift av Åke Tiberg, s 6</p> <p>VLT 1953-08-07 & 1953-11-17</p> <p>Boström, s 64-65</p> <p>Flodin, s 4, 8 & 10</p> <p>Förnyade helgedomar, s 177-180</p>
1954	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans spåntak ströks med ”Toptite”, en blandning av finfördelad asbest och olja (amerikanskt patent). Vid tidigare underhåll hade dalbränd tjära och tjära med trätjärebeck använts, med otillfredsställande resultat.	Karlssons takarbeten, Västerås	VLM: Otryckt skrift av Åke Tiberg, s 2
1970	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans spåntak lagades och ströks med vinylfärg (Panu, från Ljungdahls) Orgeln renoverades	Spångbergs tak- och fasadarbeten, Västerås Orgelbyggare Gunnar Carlsson	VKS: Beställning, faktura
1973	Vård/underhåll – exteriör	Yttre ommålning av dörrar och fönster skedde	Hättes måleri, Västerås	VKS: Faktura
1975	Vård/underhåll – exteriör	Klockstapeln ommålades med linoljemodifierad akrylatfärg (Allmoge-Dekor)	Spångbergs tak- och fasadarbeten, Västerås	VKS: Slutbesiktning 1975-08-11

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1976	Vård/underhåll – exteriör	Yttre renovering; <ul style="list-style-type: none"> Fasaderna lagades med kalkbruk (Stråbrukens kalkbruk special 1: 4) och avfärgades med Gotlandskalk. I spritputsbruket tillsattes ärtsingel. Socklarna lagades med kalkbruk med dolomittillsats (Stråbrukens kalkbruk special K1: 3: 5) Långhustaket blev i sin helhet omlagt med sågade, kreosotimpregnerade spån, vilka tjärströks. Rötskadade takstolar förstärktes med tryckimpregnerade plank. Dörr- och fönstersnickerier renoverades. 	Entreprenörer: Svenska flaggstångs- fabriken, Eldsberga (tak) O M Gustavssons Murnings AB, Västerås (fasad)	VKS: Entreprenad kontrakt 1975-12-18 & 1976-05- 17, protokoll VLT 1976- 08-04
1981	Ändring – ombyggnad, interiör	Läktarunderbyggnad gjordes på norra sidan för inredning av förråd och kokvrå	Arkitekt Nils- Olof Tollbom	VKS: Slutredovisning 1981- 07-20
1982	Vård/underhåll – exteriör	Klockstapeln tjärströks	Takbeläggning, Eskilstuna	VKS: Faktura 1982-09-03
1985	Vård/underhåll – interiör	Valv och väggar rengjordes Gomma pane. Gravkapellets grund isolerades om och dräneringsledningen återställdes	Måleritjänst, Västerås	VKS: Slut- redovisning 1986-05-30 & 1986-09- 15
1987		Bårhusets/gravkapellets spåntak borttogs och istället lades lackad plåt.	Västerås byggplåt AB	VKS: Faktura 1987-12-21
1996	Vård/underhåll – exteriör	Yttertaket lagades och tjärströks. Dörr- och fönstersnickerier ommålades.	Spånkultur, Värnamo	VKS: Anbud, Beställning 30/5-1995, Faktura 27/9-1996
1997		Kyrkans el- och värmeanläggning utreddes för införande av intermittent uppvärmning	Svensk Klimat- styrning AB	VKS: Faktura 1997-04-17
1998	Teknisk installation	Kyrkans inomhusklimat reglerades genom införande av intermittent uppvärmning.	Elprojekt, Västerås	VKS: Beställning, fakturor
2001		På grund av misslukt undersöktes fukthalterna i kyrkorummet.	Pegasus lab	VKS: Redovisning 2001-11-23
2004- 2005		Markprover togs runt kyrkan för att fastställa hur stort vattentryck konstruktionen är utsatt för och fastställa eventuell dränering och dess status. Vårdplan för kyrkan upprättades.	Svensk Klimat- styrning AB	VKS